

УДК 329.17

Ю. С. Кондратюк
кандидат історичних наук,
доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук
Житомирського державного технологічного університету

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ МИКОЛИ СЦІБОРСЬКОГО

Постановка проблеми. У складному геополітичному становищі, в якому наразі перебуває Україна, важливе значення відіграє дотримання «режиму націократії», основою якого є домінування титульної нації у власній державі. Термін «націократія» належить одному із перших засновників ідеології українського націоналізму Миколі Сціборському. Попри те, що його дитинство та юність пройшли у проросійському середовищі, він сформувався справжнім українцем за духом, який усе своє свідоме життя не лише у теоретичній площині, а й передусім – практичною діяльністю, відстоював позицію необхідності керівної ролі українців у власній державі.

Вивчення політичного минулого України на сьогодні є актуальним, насамперед з огляду на ситуацію, що склалася на сході України та у Криму. Подібні ситуації в історичному аспекті не є новими та поодинокими в історії нашої держави.

Миколі Сціборському довелося жити і боротися у першій половині ХХ століття – в епоху, на початку якої розгорнулися події, подібні до тих, що відбуваються й сьогодні. У своїй праці «Націократія» М. Сціборський на десятки років наперед передбачив генеральний курс розвитку майбутньої Самостійної Української Держави: категорично без московського комунізму-шовінізму і стримано до європейської демократії. Обидві політичні системи, з його точки зору, так чи інакше нівелюють націю у власній державі. Це не втратило своєї значущості і особливо актуально наразі.

Стан опрацювання. До початку 90-х рр. ХХ ст. ім'я Миколи Сціборського було відоме вкрай обмеженому колу дослідників. На його походження, біографію, твори накладено табу, оскільки вони суперечили догмам комуністичної ідеології. Після відновлення незалежності України ситуація кардинально змінилася і дослідники відкрили його як постаць державника широкому загалу. Одними з перших, хто почав вивчати життя та діяльність цієї видатної людини були житомирські краєзнавці Р. Ю. Кондратюк та М. Ю. Костиця. Їх доробок «Велет духу. О. Ольжич і Житомирщина: історико-краєзнавчий нарис» достатньо інформативний і щодо постаті М. Сціборського, оскільки життєві шляхи цих видатних особистостей пролягали поспіль майже два десятиліття. У цій книзі на основі архівних джерел автори розкривають чимало нових біографічних фактів та основні етапи їх державницької діяльності [2].

Становленню та розвитку українського націоналізму присвячена праця Богдана Червака «Український націоналізм. Дослідження, інтерпретації, портрети». У ній він розкриває такі питання: національний рух у контексті проблеми інтерпретації історичного минулого, національні ідеї Дмитра Донцова, український націоналізм як ідейне та світоглядне забезпечення

процесів державотворення, геополітичні візії українського націоналізму, націоналізм та військово. Чільне місце серед них належить аналізу праці «Націократія» М. Сціборського у системі засад українського націоналізму [6].

Об'єктом розгляду націократії є також стаття Д. Чернишова «Концепція «Націократії» М. Сціборського», в якій автор здійснив короткий огляд вищезазначеної праці [7].

Невелика стаття за авторством М. Обушного та Н. Сіданіча, яка розкриває основні принципи націократії, міститься у «Політичній енциклопедії» [4].

Як бачимо з аналізу існуючих досліджень, проблемі вивчення націоналістичних поглядів Миколи Сціборського присвячені лише поодинокі публікації, тому метою цієї статті є ґрунтовний аналіз його політичного бачення щодо моделі побудови майбутнього України, яке викладене в одній з основних праць його життя – «Націократія».

Виклад основного матеріалу. Микола Сціборський – ім'я, яке навіки вписане у скрижалі української політичної історії, але тривалий час приховувалося у радянський період.

Народився Микола Орестович 28 березня 1898 року у Житомирі у родині чиновника [1, с. 112]. Навчався у Першій Житомирській чоловічій гімназії, однак не завершив її, бо у 1915 році пішов на військову службу. Від 1917 року перебував у лавах української армії. Пройшов славний бойовий шлях, і разом з тим – ідейний гарт, дослужився до підполковника. У 1920 році був інтернований до Польщі, де певний час перебував у спеціальних таборах для українських вояків. Згодом перебрався до Чехословаччини. Там у містечку Подєбради, неподалік Праги, гуртувалося гроно майбутніх діячів українського національно-визвольного руху. Там же Микола Сціборський закінчив Українську господарську академію і здобув диплом інженера економіки.

Українське коло еміграції у Чехословаччині у більшості своїй було загартоване національно-визвольними змаганнями 1917–1921 рр. Серед них і бойовий офіцер Микола Сціборський. Своє бачення розбудови нації він писав не у кабінеті, а на полях битв.

У листопаді 1925 року він став співзасновником Легії Українських Націоналістів (ЛУН). Нову націоналістичну формацію було створено на об'єднавчому з'їзді у Празі, з Українського Національно-визвольного руху у Празі (голова М. Сціборський), Союзу Визволення України та Союзу Українських фашистів. На початку свого існування ЛУН була неоднорідною за своїм складом. Її розривали суперечки між прихильниками гетьмана Павла Скоропадського, емігрантського уряду УНР, інших течій. Це були відголоски тих політичних амбіцій, які призвели до втрати української незалеж-

ності у 1921 році. Зрештою, завдяки авторитету Миколи Сціборського ЛУН повністю перетворилась на ідеологічно однорідну організацію і на базі українського націоналізму, створила його засадничу платформу.

У 1929 році на базі ЛУН було створено Організацію Українських націоналістів. Сціборський був не лише чудовим організатором і практиком, а й талановитим теоретиком. Паралельно з розбудовою організації він створював ідеологічні підвалини майбутньої Української Держави. Гуртуючи навколо одного стрижня різні течії української національної думки, він «профільтрував» їх, а також новітні суспільно-політичні режими у головній праці свого життя «Націократія». До її розгляду ми ще повернемося. Від самого початку створення ЛУН, а згодом і ОУН, М. Сціборський займає визначне місце у Проводі. У серпні 1941 р. він, як референт пропаганди Проводу Українських націоналістів, разом із членом ПУН Омеляном Сеніком-Грибівським у складі похідної групи вирушає в Україну. На той час керівником ОУН у краї вже було призначено Олега Ольжича. Тут, у Житомирі, наприкінці літа 1941 року знову перетнулися шляхи двох видатних земляків. І не випадково. Посилаючи Сціборського і Ольжича до Житомира керівництво ОУН робило свідому ставку на те, що обидва є вихідцями з Житомирщини, добре знають місцевість та специфіку менталітету жителів краю. Можливо тут ще й залишалися родичі.

У Житомирі, місті дитинства, несподівано й трагічно обірвалося яскраве життя Миколи Сціборського. 30 серпня 1941 р. на вулиці Гімназичній (тепер Івана Франка) М. Сціборський і О. Сенік були підступно вбиті пострілами ззаду. Злочинець теж загинув від кулі німецького офіцера, який «випадково» опинився на місці злочину. Миколу Сціборського та Омеляна Сеніка поховали 2 вересня 1941 р. на подвір'ї Преображенського кафедрального собору у присутності велелюдного натовпу житомирян [3, с. 7]. На початку 1944 р. могилу було знищено за спеціальним розпорядженням місцевого НКВД. Відновили її лише у 1991 році вже у добу незалежності України, справі якої сповна віддали життя М. Сціборський та О. Сенік.

Достеменно не відоме справжнє ім'я убивці. Досі точаться суперечки стосовно замовників, але залишилися ґрунтовні теоретичні роботи М. Сціборського, присвячені розбудові української держави та нації [2, с. 22].

Основна політологічна праця Миколи Сціборського «Націократія» видана у Парижі у 1935 році. Це був пік розвитку соціалізму, комунізму, фашизму. У цей же час у Німеччині йшло становлення нацизму. У своїй праці М. Сціборський проаналізував усі існуючі на той час політичні устрої: демократію, соціалізм, комунізм, фашизм. Його політична кар'єра припала на злам епох «кожний новий рік завдає їй все нові потрясіння... На кін життя заявилися нові, раніше незнані, політичні ідеї та устрої (комунізм, фашизм, націонал-соціалізм)» [5, с. 3]. На думку автора кожний політичний устрій має право на існування, проте найбільшій критиці піддається «московський комунізм, що чимдалі, тим більш прибирає характеру єдиної, негермімової виключаючої всі інші, релігії серед його визнавши» [5, с. 3]. Він не сприймає як загальноєвропейську демократію, так і комуністичний соціалізм, тим паче все, що

пов'язане з Московією. Москва і більшовик для нього – це аналогічні поняття. «Духове напруження москаля ніколи не буває радісне і творче; його незмінно супроводить аскетизм, якась азійська фатальність... У тому, що більшовизм послуговується у своїй сучасній практиці методом так званого «ентузіазму», немає нічого випадкового» [5, с. 6].

Як висновок, нищівна критика московсько-більшовицької імперії викриває політику комунізму відносно поневолених народів СРСР, «...що її він приховує брехливо-спекулятивними формулами ленінської «національної» теорії» [5, с. 8].

Як бачимо, М. Сціборський «на дух» не сприймав московську владу у будь-яких її проявах, лише з тієї позиції, що московська великодержавність нівелювала найменші прояви національної самосвідомості.

Абсолютно протилежне ставлення автор має до фашизму (італійського), який тільки починав своє становлення. Це поняття для М. Сціборського є ключовим моментом. Фашизм і націоналізм, на його думку є поняття тотожні «Весь свій ідеалізм фашизм зосереджує в одному рішачому центрі: у власній нації. Нація для нього – це абсолютна цінність, що їй підпорядковується усе інше... Відношення громадянина до нації повинно обумовлятися його ідеалістичним стремлінням віддати їй максимум праці, сил і жертв, аж до самовідречення включно» [5, с. 9]. У цій цитаті власне і полягає квінтесенція поглядів М. Сціборського відносно державницької ідеї. Силу фашизму він вбачав «у тому, що він спромігся на місце розхлябаного, обезличеного дійсності видвигнути потужну ідею». Водночас його слабкість він вважає у «надмірному урядовому централізмі, що утрудняє процес творчої індивідуалізації громадянина» [5, с. 10].

Досить критично ставиться автор і до політичного устрою у вигляді диктатури, де провідна меншість панує над більшістю – народною масою. Саме народ, при його здоровому консерватизмі і духовно-моральних підвалинах показував, на відміну від правлячої верхівки, зразки справжнього патріотизму і відданості. У цьому постулаті простежуються прозорливість автора. Події наступних років показали правильність його висновків. Чехословаччина, 1938 рік: уряд однієї з найбільших за економічним та військовим потенціалом країн Європи здав свою державу фактично без бою, натомість у народному середовищі зародився потужний підпільний і партизанський рух. Польща, 1939 рік – керівництво Другої Речі Посполитої виявилось безпорадним перед нацистським бліцкригом. Недовгий, але відчайдушний опір навалі здійснили рядові солдати, яких очолило середнє та молодше офіцерство. Зовсім недавній приклад – Українські майдани 2004 та 2013 років, війна на сході, де русійською силою стала не політична «еліта», а звичайні громадяни.

Не зовсім можна погодитись з тезою, що народи діляться «на аристократів і плебеїв, на сильних і слабих, пануючих і поневолених, продуцентів цінностей і споживачів». Протягом століть українці були поневолені, але залишилися сильними духом.

Лише національно-свідомою, здоровою елітою спрямувати стихію народних мас у правильне русло. На думку М. Сціборського, не може мати місця конфлікт між державною елітою (провідною менші-

стю) та народом. «Еліта... є функцією власного народу; її внутрішній зміст і спроможності у великій мірі залежать від його зрілості й розвитку, а провідна роль – від постійного з народом контакту, через втягнення найглибших його прошарків у процес активної співтворчості з нею» [5, с. 11].

Як здорова клітина людського організму під різними впливами перетворюється у злоякісну пухлину, так і демократія може перерости в авторитарно-диктаторський режим.

Здійснивши «еволюційний» відбір сучасних йому політичних систем, М. Сціборський приходиться до висновку, що «український націоналізм не обмежує свою творчість механічним копіюванням чужих зразків. Майбутню Українську державу він не бачив ані фашистською, ані націонал-соціалістичною» [5, с. 12]. Звідси переходимо до розгляду поняття «націократія», основоположного критерію життя і праці автора.

Кожна нація переживає свої злети і падіння, вершини розвитку і періоди стагнації. Коли ж вияв духовних та фізичних сил не проявляється, «то є доказом, що дана нація вже перебуває на шляху упадку та деградації» [5, с. 13]. Життя і смерть живого організму мають періоди активності та спокою, тобто накопичення енергії. Так само і у суспільному житті – періоди спокою та стабільності змінюються часами «зривів та боротьби». Момент написання книги припав саме на такий період у долі української нації – буревій національно-визвольних змагань позаду, відносно затишшя перед бурєю Другої Світової невдовзі закінчиться.

Виходячи з тогочасних реалій, «український націоналізм сприймає власну націю за найвищу абсолютну, ідейну й реальну цінність» [5, с. 14]. Звідси практичне втілення націоналізму у життя – любов до свого, нетерпимість до ворожого й «активізм, здатний бути залізним тараном для розтрощення чужої сили, що схоче стати нації на перешкоді» [5, с. 14].

Лише держава у нації і нація з державою є запорукою розвитку національної ідеї. Цементувальною складовою національної держави є народ, але лише той народ, життєва філософія якого базується на одвічних правилах буття – мова, віра, звичаї, мораль. Будь-які спроби сусідів накинати українцю власні правила гри закінчуються, як правило, «боевим зривом».

Проте, відзначаючи величезне значення самодостатності нації, М. Сціборський не сприймає й анархізм-отаманщину, як засаду національної свободи. Тільки Держава «святе святих нації, що зобов'язує кожного громадянина до служіння, жертв і високих духовних поривів... Держава вище кляс і партій».

Так, зрештою, що ж таки є націократія, автор цього поняття вважає, що то є «режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднань, відповідно до їх суспільно-продукційної функції, у представницьких органах державного управління». У сучасному розумінні це мала бути не просто купка депутатів, значна частина яких давно відірвались від народу, з якого ж і вийшла, а надання ширших повноважень місцевим органам влади, власне та ж децентралізація, розвиток якої нині є досить актуальним питанням [5, с. 15].

Розглянемо різницю між російським шовінізмом та українським націоналізмом. Перший бере витоки ще з

імперських часів, штучно оточує себе ворогами, веде «війну всіх проти всіх». Український націоналізм, на думку М. Сціборського прагне лише «соціального миру та солідарності». Але націократія базується не лише на морально-ідейних гаслах, а М. Сціборський не лише націо-романтик, а ще й прагматик, про що свідчить 4-й розділ його праці – «Соціально-економічні підстави Націократії».

«Націократія – як режим панування нації у власній державі, здійснюваний владою всіх її соціально-корисних верств – лишилась б утопією, коли б націоналізм не спромігся оперти її на здорових соціально-економічних підставах». М. Сціборський ні в якому разі не заперечує наслідків революційних змін початку ХХ ст. Повторює популярні в його добу соціалістичні гасла про керівну тріаду нації – робітництво, селянство, інтелігенцію. Проте, на його думку, у створенні нової суспільно-виробничої структури нації присутня «наявність трьох вирішальних соціальних груп: продукуючої інтелігенції, селянства й робітництва». Вождь світового пролетаріату Володимир Ленін, виходець із середовища російської інтелігенції називав її «гнилою». Микола Сціборський – син дрібного чиновника дворянського походження, навпаки не применшував її значення, адже чудово розумів, що основа української нації – селянство, яке мало здатне на творчу розбудову держави без підтримки освіченої верстви – як правило, вихідців з народу.

Націократія не визнає класової боротьби та монополію окремих (обраних) соціальних верств на панування у державі. Лише різноманітність позивів економічної діяльності та інтересів різних соціальних груп може призвести до гармонійного державного устрою. Таким, на думку М. Сціборського, є Державний синдикалізм (зумовлене розвитком господарської спеціалізації об'єднання людей). Проте автор проводить чітку межу між синдикалізмом капіталістичним, комуно-соціалістичним і націоналістичним. «Державний синдикалізм української націократії різниться відмінністю світогляду й завдань соціальної реконструкції. Він заступає інтернаціонально-класову суть революційного синдикалізму культом власної нації – Держави» [5, с. 18].

Синдикалізм націократії основою суспільно-політичного та економічного устрою Держави вбачає у «спільці працюючих, де кожний громадянин і соціальні колективи співпрацюють на означених їхньою функцією місцях для досягнення загально-духовного і матеріального розвитку цілої нації-держави». Неподільну єдність нації він вбачає в органічному, толерантному й морально-духовному поділі на окремі складники і єдиною прийнятною формою панування Нації у власній державі.

До перманентної світової революції закликали більшовики на початку ХХ ст. Українська визвольна революція вступить у свою завершальну фазу тоді, коли «буде пристосований до відповідних обставин збройний виступ Української Нації проти окупантів. Його наслідки залежать насамперед від всебічної підготовки власних сил нації, що націоналізм вважає головним джерелом діючого й організуючого розгортання революції» [5, с. 21].

Висновки. Безпосередній учасник національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., очевидець злочи-

нів більшовицького режиму в Україні, маючи змогу в еміграції знайомитися з представниками інших, існуючих на той час, політичних режимів Микола Сціборський у своїй праці «Націократія» доводить, що найкращим для українців буде пріоритет власної нації при владі у власній державі. Події, що розгортаються в Україні вже четвертий рік поспіль, підтверджують його пророчі думки – українці нація толерантна і мирна, але у разі загрози існуванню держави, а з нею й нації, здатна на достойний спротив.

Література

1. Державний архів Житомирської області // Метрична книга Свято-Успенської церкви м. Житомира за 1892–1902 рр. – Ф. 1; оп. 77; спр. 1773.
2. Костриця М. Ю. Велет духу. О. Ольжич і Житомирщина: історико-краєзнавчий нарис / М. Ю. Костриця, Р. Ю. Кондратюк. – Житомир : Житомирське науково-краєзнавче Товариство дослідників Волині, 1997. – 32 с.
3. Некролог // «Українське слово». – 11 вересня 1941 р. – С. 8.
4. Обушний М. Націократія / М. Обушний, Н. Сіданіч // Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – С. 484.
5. Сціборський М. Націократія / М. Сціборський. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/evshan/natiocracy.htm>.
6. Червак Б. «Український націоналізм. Дослідження, інтерпретації, портрети» / Богдан Червак. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/lib/chervak/1.html>
7. Чернишов Д. «Концепція «Націократії» М. Сціборського» / Дмитро Чернишов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dcrs.livejournal.com/9781.html>.

Анотація

Кондратюк Ю. С. Теорія і практика українського націоналізму Миколи Сціборського. – Стаття.

У статті досліджено теоретичні і практичні засади українського націоналізму Миколи Сціборського на основі його фундаментальної праці «Націократія». Проаналізовано основні етапи життя та діяльності цієї видатної особистості, що стали визначальними у формуванні його поглядів та переконань. Відзначено, що він усе своє свідоме життя і у теоретичній площині, і передусім – практичною діяльністю, закладав підвалини українського націоналізму та націократії. М. Сціборський передбачив генеральний курс розвитку майбутньої незалежної України: категорично без московського комунізму, стримано і помірковано відносно інших політичних режимів. Особливий акцент зроблено на основну ідею видатного державотворця, яка полягає у тому, що запорукою прогресивного розвитку України може бути лише політичний

устрій, при якому нація має панувати у власній державі. Це не втратило своєї значущості і особливо актуально зараз, в умовах, коли українцям доводиться відстоювати територіальну цілісність своєї держави.

Ключові слова: націократія, націоналізм, нація, державотворення.

Аннотация

Кондратюк Ю. С. Теория и практика украинского национализма Николая Сциборского. – Статья.

В статье исследованы теоретические и практические принципы украинского национализма Николая Сциборского на основе его фундаментального труда «Нациократия». Проанализированы основные этапы жизни и деятельности этой выдающейся личности, которые стали определяющими в формировании его взглядов и убеждений. Отмечено, что он всю свою сознательную жизнь и в теоретической плоскости, и прежде всего – практической деятельностью, закладывал основы украинского национализма и нациократии. Н. Сциборский предсказал генеральный курс развития будущей независимой Украины: категорически без московского коммунизма, сдержанно и умеренно относительно других политических режимов. Особый акцент сделан на основную идею выдающегося государственного деятеля, которая заключается в том, что залогом прогрессивного развития Украины может быть только политический строй, при котором нация должна господствовать в собственном государстве. Это не потеряло своей значимости и особенно актуально сейчас, в условиях, когда украинцам приходится отстаивать территориальную целостность своего государства.

Ключевые слова: нациократия, национализм, нация, создание государства.

Summary

Kondratyuk Yu. S. Theory and practice of Ukrainian nationalism by Mykola Stsyborsky. – Article.

The article analyzes the theoretical and practical principles of Ukrainian nationalism by Mykola Stsyborsky on the basis of his fundamental work "Natiocracy". The main stages of the life and activity of this outstanding person, which became decisive in shaping his views and beliefs, are analyzed. It is noted that he has all his conscious life and in the theoretical plane, and above all – practical activity, laid the foundations of Ukrainian nationalism and national-state rule. M. Scyborsky predicted the general course of development of a future independent Ukraine: categorically, without Moscow's communism, restrained and moderately in relation to other political regimes. Particular emphasis is placed on the main idea of the prominent state-maker that the only guarantee for the progressive development of Ukraine can be the political system in which the nation must rule in its own state. It has not lost its significance and is especially relevant nowadays, when Ukrainians have to defend the territorial integrity of their state.

Key words: nationalocracy, nationalism, nation, state creation.